

**Antokhov A.A.**

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

## THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE CARPATHIAN REGION AS A DRIVING FORCE OF INNOVATION ECONOMIC CHANGES

### Summary

In the article the functional value of the educational sphere for innovative development of the region and its business environment is reasoned. The dynamics of the educational system of the Carpathian region is analysed using basic indicators. Part of areas of the Carpathian region in accordance to the amount of higher education institutions, students, persons that obtain a scientific degree is defined.

**Keywords:** scientifically and educational environment, educational sphere, innovative development of the region, educational indicators.

УДК 821.161.2«18»+330.86+94 (477)«20»

## СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ КОБЗАРЯ І НАШЕ СЬОГОДЕННЯ

**Воробйова Л.В.**

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Шевченкова тематика в радянські часи належала до стратегічно-важливих. Учень і послідовник російських революціонерів-демократів, борець за щасливе майбутнє, послідовний матеріаліст-атеїст. На такому Шевченкові виховувались три-чотири покоління читачів. Твори Євгена Сверстюка, Івана Дзюби, Василя Барки та інших авторів, які характеризували Шевченка як поета органічно релігійного, одержимого пророчим духом, були заборонені. Тим більше, не зверталася увага на економічні погляди в світогляді великого Кобзаря. Якраз ці погляди і є об'єктом дослідження автора даної статті.

**Ключові слова:** суспільно-політичні погляди, економічні погляди, антикріпосницька позиція, революційно-демократичні переконання, світогляд.

**Постановка проблеми.** Тарас Григорович Шевченко відіграв величезну роль в історії українського народу, в його боротьбі проти соціального рабства і національного гніту, в розвитку передової громадсько-політичної думки. Цим питанням останні роки було присвячено дуже багато публікацій. Проте дуже мало публікацій було присвячено економічним поглядам Кобзаря, хоча на думку автора статті вони в нього були.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Економічним поглядам Тараса Шевченка присвячені публікації колишнього голови економічної комісії Наукового товариства ім. Т.Шевченка д.е.н., професора Стапана Злупка (нині вже покійного). Ці погляди підтримує і автор даної статті, посилаючись на твори Т.Г. Шевченка та архівні матеріали (див. статтю).

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Звернути увагу на формулювання економічних поглядів у світогляді Т.Г.Шевченка.

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є: показати формування економічних поглядів та поглядів на модель соціально-економічного розвитку України у світогляді національного генія.

201 рік тому 9 березня 1814 року в селі Моринці (в сучасній Черкаській області) у багатодітній сім'ї кріпосного селянина народився великий син українського народу – Тарас Григорович Шевченко. Тарас був творчою, розсіяною дитиною, полюбляв малювання. Батько сказав про нього пророчі слова: «З його буде або щось дуже добре, або велике ледащо».

І дійсно, Тарас Григорович Шевченко відіграв величезну роль в історії українського народу, в

його боротьбі проти соціального рабства і національного гніту, в розвитку передової громадсько-політичної і економічної думки, літератури і мистецтва нашої Вітчизни.

За свій короткий – 47 років – вік Шевченко встиг створити 240 поезій, із них 8 поем, драму «Назар Стодоля», 9 повістей. У спадщині Кобзаря великий за обсягом щоденник, 250 листів, понад 835 живописних полотен і портретів, рисунків, ескізів, акварелей.

В місті Києві недалеко від Майдану Незалежності (на провулку Т.Г. Шевченка) знаходиться маленький, затишний будиночок. В цьому будиночку в 1846 році жив український поет.

В одній із кімнат ми читаємо слова Максима Рильського:

*Його весна довіку не зів'яне,  
Його «Кобзар» нікому не спалить.  
Він тут ходив, він тут любив, кияни!  
Шапки з голів – і голови схилить!*

І мимоволі схилиєш голову перед великим Кобзарем. Ті почуття, які охоплюють тебе в цю хвилину, на нашу думку, дуже виразно передав український письменник Юрій Збанацький в своєму записі до «Книги вражень» музею 26 жовтня 1944 року: «Я був у кімнаті Тараса Григоровича. Один, серед мертвої тиші. Я застиг в низькому поклоні. Серце моє билось посилено. З грудей вирвався важкий подих, – мені здалося, що то почув я подих його. З сильним враженням вийшов я з цієї святої українського народу. Мій любий Шевченко став мені ще більш близький і рідний».

Все життя і діяльність Т.Г. Шевченка припадають на часи кріпосництва, які залишилися в народній пам'яті як період жахливого лихоліття, коли над трудовим людом чинили свій кривавий суд і жорстоку розправу поміщики-кріпосники. Із 47 років, які прожив поет, 24 роки він був кріпаком і 10 років перебував у солдатах на становищі політичного заслання за революційно-демократичні переконання, за боротьбу проти кріпосницької сваволі і царського самодержавства.

Життя народу було в центрі уваги великого Кобзаря. До кінця своїх днів він не поривав тісних зв'язків з трудовим народом. Відомий російський художник Л.М. Жемчужников справедливо писав про Шевченка: «Вийшовши з простого народу, він не відвертався від злиднів і сірчанини – навпаки! – він і нас повернув лицем до народу і примусив полюбити його і співчувати його скорботі» [2, с. 8].

Творча і суспільно-політична діяльність Т. Шевченка органічно пов'язана з революційною боротьбою кріпосного селянства за визволення від соціального і національного гноблення.

Важливою особливістю суспільно-політичних поглядів великого Кобзаря в період підготовки селянської реформи була його тверда і послідовна антикріпосницька і антинацистська позиція.

Він непримиримо відносився до кріпосного ладу і бачив свою мету тільки в революційному поваленні самодержавства. Т.Г. Шевченко закликав до революційно-визвольної боротьби: «Борітеся – поборете», «Кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте».

Вся літературна і політична діяльність Т.Г. Шевченка була направлена на служіння народу і боротьбу з кріпосництвом. Він закликав письменників присвятити свою творчість інтересам народу. «Друзі мої, щірі мої!» – писав він. – Пишіть, подайте голос за цю бідну, брудну, остогидлу голоту! За цього поляного безсловесного смерда» [3, с. 86].

Глибоке розуміння необхідності збройної боротьби проти всіх експлуататорів і всякого поневолення було дуже важливою рисою суспільно-політичних поглядів Т.Г. Шевченка.

«Я жах як люблю дивитись на щасливих людей. І, по-моєму, немає більш прекрасного, немає більш потішного видовища, як образ щасливої людини» – говорив він [4, с. 252]. Але для того, щоб зробити трудову людину щасливою і вільною, треба боротися проти царя і поміщиків, які безжалісно висмоктують з неї соки.

У творі «Музикант» Шевченко описує все, що він побачив на Україні, коли повернувся із Петербурга.

Він показує небачені звірства українських поміщиків. Знавши особисто поміщика Тарновського із села Качанівки Чернігівської губернії Шевченко пише, що це був дуже жорстокий поміщик, який безжалісно висмоктував соки із кріпосних селян.

Але Тарновський не один, говорив поет, їх тисячі, і всі їх злочинські дії законом не караються. А мовчати про це значить стати учасником їх злочинів.

«О, якщо б я мав велике мистецтво писати! Я написав би величезну книгу про мерзотності, які робляться в с. Качанівці. Не пам'ятаю, в якій саме книзі я прочитав такий вислів, – що якщо ми бачимо мерзотника і не показуємо на нього пальцем, то і ми майже такі ж мерзотники. Чи правда це? Мені думається, що правда» [4, с. 228].

При характеристиці творчості Шевченка Марко Черемшина підкреслював, що Шевченко вперше в українській літературі правдиво показав картину класових протиріч в українському суспільстві [Див. 5, с. 88-89].

Т.Г. Шевченко показує, що покірність експлуататорам тільки погіршує положення селян. У щоденнику він записує такий випадок:

«Покірливі мужики, замість того щоб просто повісити свого грабіжника (поміщика «мерзотника» Демидова Я.Д.), прийшли до губернатора просити управи, а губернатор, не будучи дурнем, велів їх висікти за те, щоб вони шукали управи по начальству, тобто починали зі станового» [3, с. 201].

Т. Шевченко розумів кріпосний характер майбутньої селянської реформи. Він розумів, що ніяка воля для селянства неможлива, поки поля, луки, всі багатства землі знаходяться в руках поміщиків, поки існує самодержавно-поміщицький режим.

Тому в передреформені роки, в останні роки свого життя Т.Г. Шевченко ще з більшою силою закликав селян до масового повстання.

Шевченко говорив, що необхідно дати волю селянству, він вважав, що тільки селянство має право на землю. А для цього потрібно відібрати у поміщиків землю і безкоштовно віддати її селянам, щоб вони трудилися «не насильницькій землі», а на «своім веселім полі». В цьому він бачив ідеал суспільного ладу. Т. Шевченко вважав, що це можливо тільки тоді, коли:

*«...спочинуть невольничі*

*Утомлені руки,*

*І коліна одпочинуть,*

*Кайданами куті!»* [6, с. 291]

Чи були у Тараса Шевченка економічні погляди? Професор Степан Злупко, колишній голова економічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка пригадував, що на одній із конференцій Наукового товариства у Львові, після блискучої доповіді про світогляд Великого Кобзаря, хтось із присутніх запитав доповідача: чи була у національного генія модель соціально-економічного розвитку України? На це доповідач дав негативну відповідь, пояснюючи це тим, що Шевченко – поет і економічними проблемами не займався [Див. 4, с. 8].

Насправді таке твердження, на нашу думку, є неправильним тому, що кожна людина має свій погляд на соціально-економічний розвиток. Тим більше його не міг не мати обдарований поет, який бурхливо реагував на економічний побут українського народу, на життя людей.

Варто відзначити, що Шевченко не міг не знати «божественної економії» Т. Сковороди, який одночасно з А. Смітом відстоював теорію «спорідненої праці». Сучасником поета був український вчений В. Каразін з його теорією «домоводства». Шевченко перебував у Петербурзі одночасно з відомим представником української економічної думки Михайлом Балудянським. «Економічна система» Балудянського мала величезний вплив на тогочасну економічну думку в Російській імперії, зокрема, на погляди декабристів і О. Пушкіна.

Шевченко бачив тісний зв'язок між створенням «суспільного багатства» і підйомом продуктивних сил, розвитком техніки і прогресом суспільства. Використання машин, на його думку, приведе до полегшення тяжкої праці селян. Він звертався до вчених з закликом: «О, агрономи-філантропи! Видумайте ви замість серпа якусь іншу машину. Ви цим зробите величезну послугу приреченому на тяжку працю люду» [4, с. 76].

Шевченко був знайомий з розвитком техніки за кордоном, з винаходами Фультона і Уатта. Повертаючись по Волзі з заслання, Шевченко писав в своєму щоденнику: «Великий Фультон! І великий Ватт! Ваше молоде, не днями, а годинами зростаюче дитя у скорому часі пожере нагаї, престолої і ко-

рони, а дипломатами й поміщиками тільки закусити ... Те, що почали у Франції енциклопедисти, довершить на всій нашій планеті ваше колосальне, геніальне дитя. Моє пророцтво безсумнівне» [3, с. 80]. Тут, хоча і в наївній формі, Шевченко вказує на революційне значення технічного прогресу в розвитку суспільства.

Думки про визначну роль індустрії в перетворенні соціального ладу не раз висловлювали і петрашевці. Наприклад, у «Кишеньковому словнику іноземних слів» Петрашевського, Майкова і Штрайдмана читаємо: «Імператор Наполеон не зрозумів Фультона?! Не стратегії і тактиці Наполеона, а силі стислої пари судилося, перетворити землю і піднести людство!» [8, с. 214].

Порівнюючи це висловлювання з висловлюванням Шевченка, ми ще раз приходимо до висновку, що поет був знайомий з Кишеньковим словником іноземних слів» Петрашевського.

Шевченко розумів, що кріпосний лад – гальмо економічного розвитку країни, основне зло всіх бід народних. Маючи потребу в грошах, здебільшого для сплати повинностей, селяни змушені були продавати хліб і інші сільськогосподарські продукти за безцінь скупникам, які, користуючись моментом, драли з селян три шкури. Шевченко показує той факт, що ціни на хліб в одних краях Росії (районах виробництва) низькі, а в інших (районах споживання) надзвичайно високі. Цьому також сприяв огидний стан доріг в державі, непридатність їх для пересування в бездоріжжя, тобто весною і восени [9, с. 27].

Внаслідок слабого розвитку внутрішнього ринку, відсутності мало-мальських придатних шляхів зв'язку, постійна торгівля навіть у таких великих містах Росії, до того ж портах, як Астрахань і Нижній Новгород, погано організована» [10, с. 322].

Відсталість Росії Шевченко бачив також і в недостатньому зростанні розвитку міст. Навіть такі гавані, як Астрахань, представляли «далеко не відрадану картину по своїм злидням і огидному бруду, занедбаності, де притік Волги, який оточує місто і сполучений з Каспійським морем, глибиною і шириною Босфору не поступиться, а омиває «величезну кучу вонючого гною» [11, с. 93]

Шевченко приходив до висновку, що причиною цієї дикості є не національні особливості корінного населення – калмиків, татар, а «політико-економічна пружина», «феодално-кріпосницький лад» [11, с. 85].

В 1846 році Шевченко вступає до таємної політичної організації «Кирило-Мефодіївського братства». Що стосується економічної програми кирило-мефодіївців, то ми не маємо документів, що розкривають цю сторону їх поглядів. Але окремі висловлювання, показання на слідстві дають основу стверджувати, що в їх середовищі обговорювалися політико-економічні питання.

Так, із показань студента Київського університету Олександра Тулуба, притягнутого до відповідальності у справі «Кирило-Мефодіївського братства» видно, що члени братства обговорювали питання про положення селянства, «про поземельну власність і про все, що відноситься до політичної економії» [12].

При арешті Т.Г. Шевченка жандарми захопили його збірник «Три літа», в якому були: «Сон», «Кавказ», «Заповіт», «І мертвим і живим» та інші твори, написані поетом протягом 1843-1845 рр. В результаті слідства Шевченко був звинувачений у виступі проти самодержавства і царських осіб.

Слід відзначити, що однією із складових економічного світогляду Великого Кобзаря було викриття

будь-яких форм економічного і політичного колоніалізму. Звичайно, Шевченко найбільше написав про російський колоніалізм в Україні. Його класична фраза: «Це той перший, що розпинав Нашу Україну, а втора доконала Вдову сиротину» сьогодні добре відома всім.

Очіма поневоленого українця він оцінив колоніальне гноблення інших народів, твердо ставши на їх захист. Неперевершеною щодо цієї теми є поема «Кавказ», в якій поет виклав своє розуміння того, що кровопролитні війни ґрунтуються на економічних інтересах.

Погляд на українську перспективу поет висловив найяскравіше у вірші «Сон». Шевченкова жниця, стомившись від непосильної роботи, пішла годувати свого сина, який приснився їй вільним на власному полі. Автор у цьому творі виступає захисником індивідуально-родинної власності.

На індивідуально-родинний ідеал економічної концепції Шевченка звернули увагу окремі дослідники вже після його смерті, зокрема В. Барвінський, А.М. Драгоманов. Проти колективістського романтизму виступав прихильник Шевченка, український економіст І. Вернадський, який критично відносився до общинного землеволодіння.

Відомо, що Т.Г. Шевченко окремо не займався економічними дослідженнями. Проте в його повісті «Варнак» ми зустрічаємо такі слова: «Які ж можуть бути причини злиднів у краю, плинним молоком і медом? На це важливе політико-економічне питання я на дозвіллі напишу чотирьох-томний правописовісторичний роман, в якому візьмусь зобразити з мікроскопічними подробицями права, звичаї та історію цього архіправославного народу» [13, с. 87-88]. Можливо, Шевченко і написав би такий роман, та в 1847 році він був заарештований, а потім були довгі роки заслання.

**Висновки.** Підводячи підсумки, хотілось би звернути увагу на те, що нашому поколінню державотворців варто постійно вчитуватися в заповіді Тараса Шевченка, бо в них є національні та загальнолюдські цінності, які можуть бути використані в розбудові української економічної системи. Шевченкова соціально-економічна модель має глибокі національні витоки і в цьому полягає її конструктивність та перспективність.

Соціально-економічні ідеали, відбиті у творчості Шевченка, не тільки не втратили своєї актуальності, а й набрали ще більшої потужності в суверенній Україні. На жаль, як і у часи Тараса Шевченка, так і нині господарська активність, ініціатива часто підмінюються пустослів'ям, безплідним політиканством. Це в той час, коли не плодоносять розорені війною поля, ледь жевріють чимало промислових виробництв, коли зростає безробіття. Значна частина нації перебуває у стані очікування, безініціативності, надії на чужу допомогу. І не випадково, на думку приходять пророчі слова великого Кобзаря: «Чужому навчайтесь і свого не цурайтесь». Ми, на жаль, забуваємо, що у своїй хаті – своя правда, що потрібно не чекати, а здобувати. Тільки власним розумом і руками можна створити достаток собі, родині й Україні. На це, до речі, спрямований план першочергових дій Уряду «Україна: стратегія та виклики» [Див: 14, с. 4-5]. До їх реалізації закликає й могутня творчість Тараса Шевченка, яка і нині не втратила своєї актуальності. І хотілося б закінчити словами відомого українського письменника Євгена Сверстюка: «Дорога до Шевченка довга, і невідомо, де їй кінець. Багато хто йде обхідною. На узбіччях також до стобіса цікавого. Але задля ясності не слід плутати прямої дороги з обхідними. Їх багато, як любительських світлин біля пам'ятника» [15, с. 19]

**Список літератури:**

1. Великий Кобзар в пам'яті народній. Збірник висловлювань про Т. Г. Шевченка. – К.: Держвидав, 1961.
2. Гуржій І. О., Сарбей В. Г. Т. Г. Шевченко – революціонер – демократ. – К., 1961. – 48 с.
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів в 10-ти томах – К.: Вид-во Академії наук УРСР. – Т. 5, 1952. – 252 с.
4. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів в 10-ти томах – К.: Вид-во Академії наук УРСР. – Т. 3, 1952. – 481 с.
5. Назаренко І. Д. Суспільно-політичні, філософські, естетичні та атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка. – К.: Держлітвидав України, 1964. – 400 с.
6. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів в 10-ти томах – К.: Вид-во Академії наук УРСР. – Т. 2, 1952. – 572 с.
7. Степан Злунко. Економічний світогляд Кобзаря і наше сьогодення, «Урядовий кур'єр», 16 березня 2002 р., № 51, с. 8-9.
8. Философские и общественно-политические произведения петрашевцев. – М.: Госполитиздат, 1953. – 824 с.
9. Шевченко Т. Г. Повести. – К.: «Радянський письменник» Кн. 2, 1949. – 236 с.
10. Шевченко Т. Г. Твори в 3-х томах. – К.: Держлітвидав. Т. 3, 1949. – 645 с.
11. Шевченко Т. Г. Журнал. – К.: Гослитиздат, 1954. – 252 с.
12. Арх. ф. музея Т. Г. Шевченка, д. № 313, ч. 1-я, 1947, I стол по секретной части. Канцелярия Киевского Военного, Подольского и Вольнского генерал-губернатора, л. 90.
13. Шевченко Т. Г. Повісті в трьох томах. – Т. II: К.: Держлітвидав, 1955. – 796 с.
14. Відновлення України: План першочергових дій Уряду «Урядовий кур'єр», 5 вересня 2014 року, № 462, с. 4-5.
15. Сверстюк Є. О. Шевченко понад часом. Есеї. Видання третє, виправлене та доповнене / Упорядник Олексій Сінченко. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2015 – 344 с.

**Воробьева Л.В.**

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

## ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ КОБЗАРЯ И НАША ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ

**Аннотация**

Шевченковская тематика в советские времена принадлежала к стратегически важной. Ученик и последователь русских революционеров-демократов, борец за счастливое будущее, последовательный материалист-атеист. На таком Шевченко воспитывались три-четыре поколения читателей. Произведения Евгения Сверстюка, Ивана Дзюбы, Василия Барки и других авторов, которые характеризовали Шевченко как поэта органично религиозного, одержимого пророческим духом, были запрещены. Тем более, не обращалось внимание на экономические взгляды в мировоззрении великого Кобзаря. Как раз эти взгляды и являются объектом исследования автора данной статьи. **Ключевые слова:** общественно-политические взгляды, экономические взгляды, антикрепостническая позиция, революционно-демократические убеждения, мировоззрение.

**Vorobiova L.V.**

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

## SOCIO-POLITICAL AND ECONOMIC VIEWS OF KOBZAR AND OUR REALITY

**Summary**

In the Soviet period Shevchenko's theme had belonged to the strategically important one. The Great Kobzar was a disciple and follower of Russian revolutionaries-democrats, a fighter for a successful future, a consistent materialist-atheist. Such an image of Shevchenko was used for bringing up three or four generations of readers. Works by Eugene Sverstiuk, Ivan Dziuba, Vasyl Barka and others were banned because they have characterized Shevchenko as organically religious poet who was possessed of prophetic spirit. Especially, nobody paid attention to economic views in the outlook of the Great Kobzar. These views are the object of this article.

**Keywords:** social and political views, economic views, non-serfdom position, revolutionary-democratic beliefs, worldview.